

કિશનસિંહ ચાવડા

(જન્મ : 17-11-1904; અવસાન : 01-12-1979)

નિબંધકાર, નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, ચરિત્રકાર, સંપાદક તેમજ અનુવાદક કિશનસિંહ ગોવિંદસિંહ ચાવડા ‘જિપ્સી’નો જન્મ વડોદરામાં થયો હતો. તેઓ સુરત જિલ્લાના સચીન પાસેના ભાંજ ગામના હતા. તેમણે વડોદરા, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ-અમદાવાદ તેમજ શાંતિનિકેતન-કલકત્તા ખાતે શિક્ષણ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. મુંબઈની ફેલોશિપ હાઈસ્કૂલમાં થોડો સમય શિક્ષક તરીકે સેવા આપી હતી. વડોદરામાં ‘સાધના મુદ્રણાલય’ની સ્થાપના કરી. પાછળથી અલમોડા પાસેના મિરતોલા આશ્રમમાં નિવાસ કર્યો હતો.

જીવનશ્રદ્ધા અને જીવનમાંગલ્યની ભૂમિકા પરથી રંગદર્શી માનસની અનેક મુદ્રાઓ ઉપસાવતું ચિત્રાત્મક શૈલીનું એમનું ગદ્ય, ગુજરાતી ગદ્યસાહિત્યમાં વૈયક્તિક પરિમાણ પ્રગટાવે છે.

‘રેખાચિત્ર’, ‘સંસ્મરણ’ અને ‘આત્મકથા’ના ત્રિવિધ સ્તરને સ્પર્શતા ‘અમાસના તારા’ પુસ્તકમાંના પ્રસંગોમાં જીવનના અનુભવોનું વિધાયક બળ છે. ‘જિપ્સીની આંખે’માં સંસ્મરણોનો સુચારુ આલેખ છે. ‘તારામૈત્રક’ અંગત ચરિત્રરેખાઓનું નોંધપાત્ર પુસ્તક છે. ‘સમુદ્રના દ્વીપ’ જીવન વિશેના માર્મિક લેખોનો સંગ્રહ છે. ‘અમાસથી પૂનમ ભણી’માં આધ્યાત્મિક લેખો છે. તેમણે ‘ધરતીપુત્રી’ નવલકથા તેમજ ‘કુમકુમ’ અને ‘શર્વરી’ વાર્તાસંગ્રહો પણ આપ્યા છે. ‘હિન્દી સાહિત્યનો ઇતિહાસ’ અને ‘કબીર સંપ્રદાય’ એમના અભ્યાસગ્રંથો છે. કેટલાંક સંપાદનો તેમજ અનુવાદો પણ તેમણે પ્રકાશિત કર્યા છે. તેમને નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક પ્રાપ્ત થયો હતો.

પ્રસ્તુત કૃતિ ‘અમૃતા’માં લેખક પોતાની નાની બહેન પ્રત્યેના સ્નેહને પ્રગટ કરે છે. ભાઈના લગ્નપ્રસંગે અમુની વેદના તેમજ અમુના લગ્નદાણે ભાઈની વેદનાને લેખકે એટલી રસપ્રદ શૈલીમાં વ્યક્ત કરી છે કે વાચકની આંખ સહજ રીતે જ ભીંજાઈ જાય! અમુનો સાસરવાસ અને તેની બીમારી પછી, તેની કાયમી વિદાય તો વાચકને અવાચક બનાવી મૂકે છે. કથાની સાથે અમુનો માતા-પિતા અને પોતાની સાથેના સ્નેહસંબંધને પણ લેખકે પ્રસંગોપાત ગૂંથ્યો છે, જે અમુના ચરિત્રને સરસ રીતે ઉઠાવ આપે છે. અમુનો પાંચીકાપ્રેમ, એ પાંચીકાપ્રેમને કારણે પ્રગટેલો ભાઈ પ્રત્યેનો સ્નેહ, અમુના અસ્થિવિસર્જન સાથે થયેલ પાંચીકા વિસર્જન અને ભાઈની વ્યથામય સ્થિતિ –આ બધું જાણે-અજાણે ચિત્રપટ ઉપર જોતાં – અનુભવતાં હોઈએ એવું લાગે છે!

મારી નાની બહેનનું નામ તો અમૃતા પણ સૌ એને અમુના વહાલસોયા નામથી જ બોલાવતા. મારાથી એ ત્રણ વર્ષ નાની. હું બાર વરસનો ત્યારે એ નવની. અમે ભાઈબહેન ઉપરાંત જબરાં મિત્રો. અમુ ગજબની તોફાની. હું જરા શાંત એટલે ફળિયામાં જરા કંઈક છોકરાંઓમાં તકરાર જેવું થાય ત્યારે મારા સામાવાળાના તો અમુ બાર વગાડી દે. ગંઠાયેલું શરીર, તંદુરસ્તીની ખુશ્બૂ, નમણો ચહેરો અને તેજસ્વી ચકોર આંખો. અમૃતાની આંખો પર હું મુગ્ધ. એ આંખો એના સમગ્ર સૌંદર્યનું શિખર છે એ તો હું જરા મોટો થયો ત્યારે મને ગમ પડી, પણ અણસમજણમાં મને એની આંખો બહુ ગમે અને એ આંખો ઉપર ધનુષ્યાકૃતિ રચી રહેલાં એનાં ભવાં હું પંપાળતાં થાકું જ નહીં. પછી તો અમુ ના હોય તો હું મારાં જ ભવાં પંપાળતો પંપાળતો અમુને યાદ કર્યા કરું. અમુને જોઈને મારાં નાની રાજુબા હંમેશાં કહેતાં કે : ‘કિશન, તારી બા નાની હતી ત્યારે બરોબર અમૃતા જેવી જ લાગતી હતી. અમુ મોટી થશે ત્યારે નર્મદા જેવી જ રૂપાળી થવાની.’ એક દિવસ રાજુબાએ મને અને અમુને બંનેને બાના બચપણની એક વાત કહી : ‘નર્મદા ત્યારે નવદશ વર્ષની હશે, હું બહુ માંદી પડેલી. કોઈને આશા નહોતી કે હું જીવીશ. તમારા નાના તો હતાશ થઈને રડી પડેલા. એ દિવસોમાં એક સંન્યાસી ભિક્ષા માગવા આવ્યો. નર્મદા એની ટેવ પ્રમાણે બંને મુઠ્ઠીઓમાં બાજરી ભરીને દોડી. એની ડોકમાં એક સોનાની સેર હતી. પેલા સાધુએ વાતવાતમાં ઘરની માંદગીની ખબર જાણી લીધી. તરસ્યો હતો કહીને છોકરી પાસે પાણી માગ્યું. એ સાધુ શાનો, કોઈ અવધૂત હતો. એણે નર્મદાને કહ્યું કે જો તારી સોનાની કંઠી આપી દે તો તારી મા તરત સાજી થઈ જાય એવી ઈશ્વરી ભસ્મ આપું. નર્મદાએ તો કંઠી ઉતારી દીધી અને પેલો સાધુ ચપટી રાખ આપીને ચાલતો થયો. છોકરીએ તો પેલી ભસ્મ લાવીને ચમચા પાણી વડે મારે ગળે ઉતારી દીધી. ભગવાનને કરવું કે ત્યાર પછી વળતાં પાણી થયાં ને હું સાજી થઈ. આઠદસ દહાડે પેલી સોનાની સેર નર્મદાના ગળામાં દીધી નહીં એટલે આખી વાત પકડાઈ ગઈ. છોકરીએ તો સાચેસાચું કહી દીધું. આખરે તમારા નાનાએ કહ્યું કે ‘બળી કંઠી ગઈ તો ગઈ, તમે સાજાં થઈ ગયાં એટલે બસ. નર્મદા, તું ગભરાઈશ નહીં બેટા.’ આ આવી હતી તમારી બા. જોજે અમુ તું આવું કંઈ ના કરતી’.

તે દિવસે સાંજે અમે મોસાળથી બંને જણાં પાછા ઘેર આવ્યાં ત્યારે અમુએ તરત જ બાને કહ્યું : ‘બા, મારા ગળામાંથી સોનાની કંઠી કાઢી લે, નહીં તો હું કોઈ સાધુને આપી દઈશ.’ બા પહેલાં તો અમુનો ધડાકો સમજી જ નહીં. એ તો મેં બધી વાત કહી ત્યારે એ હસી પડી ને અમુને બચ્ચીઓનું ઈનામ મળ્યું. બા મને પકડવા આવી ત્યારે બંદા તો પોબારા ગણી ગયા.

અમુને પાંચીકાનો બહુ શોખ. એ રમત પાછળ એ ગાંડી. કલાકોના કલાકો એ રમતાં થાકે નહીં અને રમવામાં પણ એકકો. એ વખતે અમારા ફળિયામાં એક મારવાડી કુટુંબ અમારા બીજા ઘરમાં ભાડે રહેતું. એના વડીલ ભૈરવકાકા રાજમહેલમાં કામે જતાં. આરસપહાણ ટાંકવામાં એમની જોડી નહીં. ટાંકણું તો જાણે એમનું બાળક અને હથોડી જાણે એમની દાસી. એ ભૈરવકાકા એક દિવસ બાને માટે આરસનો સુંદર ખલ લઈ આવ્યા. બા તો રાજી રાજી થઈ ગઈ તે જ વખતે અમુએ ભૈરવકાકાનો હાથ પકડીને આરસના પાંચીકા લાવી આપવાનું વચન લઈ લીધું. બીજે દિવસે સાંજે અમુના સુંદર કુકા આવી ગયા. બસ ત્યારથી ફળિયાની છોકરીઓમાં અમુનું નામ થઈ ગયું. એટલું જ નહીં, એની આબરૂની મહત્તાએ વધી ગઈ.

ધીરે ધીરે અમુએ રમીરમીને આરસના કૂકાને વધારે સુંવાળા અને ચળકતા બનાવી દીધા. એ કૂકા તો જાણે એનો પ્રાણ, અને પાંચીકાએ રમે કેવી ! એક વાર ચાર-પાંચ એની બહેનપણી સાથે એ અમારા ઓટલા પર કૂકા રમવા બેઠેલી. બીજી છોકરીઓના કૂકા તો થોડે જ ઊંચે ઊછળે અને એમાંય ચૂકી જવાય પણ અમુનો દાવ આવ્યો કે થઈ રહ્યું. એનો કૂકો બહુ ઊંચે ઊછળે અને કૂકાની સાથે એની આંખની કીકી ઊંચી ચઢે. કૂકા સાથે પાછી દૃષ્ટિ નીચે ઊતરે. એકતો અમુની આંખો જ ચબરાક. તેમાં આ કૂકાની રમતે એને વધારે અણિયાળી બનાવેલી. એ ગુસ્સે થાય ત્યારે એની ભ્રમરો એવી ચઢે કે બા બિચારી તરત નમતું મૂકી દે. અમુને એના આરસના કૂકા અતિશય વહાલા. એને નવ વરસ પૂરાં થયાં ને દસમી વરસગાંઠ આવી ત્યારે બા પાસે અમુએ પોતાના કૂકા માટે મશરૂની કોથળી કરાવેલી. કૂકા તો અમુનું અમૂલ્ય ઘરેણું, એની મોંઘી મિલકત.

મને બારમું વરસ ઊતરીને તેરમું બેઠું. અમારા ઘરમાં ત્યાર પછી તરત જ ધમાલ શરૂ થઈ. અનાજના કોથળા આવવા માંડ્યા. હું નિશાળેથી આવું ત્યારે બાની મદદમાં ફોઈ, માસી, મામી બધાં હાજર હોય અને અનાજસફાઈ ચાલતી હોય. એ તો ધીરેધીરે મને ખબર પડી કે મારા લગ્નની તૈયારીઓના પાશેરાની પહેલી પૂણી હતી. લગ્નનો દિવસ જેમ જેમ પાસે આવતો ગયો તેમ તેમ ધમાલ વધતી ગઈ. મારું મહત્ત્વ ઘરમાં વધતું ગયું. આ વાત અમુને નવી લાગી, કારણ કે અમારો બંનેનો પહેલાં જેટલો સાથસથવારો હવે ન રહ્યો. ધીરે ધીરે એ ઓછો અને આછો થવા માંડ્યો. અમુ અને મારી વચ્ચે વહાલની રેશમગાંઠ એવી તો સજજડ બંધાયેલી કે અમે બંને આ નવી પરિસ્થિતિ સહી ના શક્યાં, પણ અમુ તો મારા કરતાં વધારે ગુસ્સાવાળી, એટલે એનો કોપ તો અનેક રીતે પ્રગટ થતો ગયો. એની અરજી બાએ હસી કાઢી એટલે બાપુજી સુધી પહોંચી કે ભાઈનું લગ્ન બંધ રાખવું અને પરણવાની આખી વાત જ ઊડાવી દેવી, પણ બિચારી અમુનું કોણ માને! કુળવાનનું ઘર. પ્રતિષ્ઠા સારી. સંબંધીનો વિસ્તાર ઘણો એટલે છોકરો બાળપણમાં જ ચાર હાથવાળો થશે એ વિચારે કુટુંબીઓના હરખનો પાર નહોતો. જે દિવસે મને પીઠી ચોળી તે દિવસે અમુ ચોધાર આંસુએ રડી પડી : ‘ઓ મારા ભાઈ રે!’ બા અને બાપુજીથી પણ એ છાની ન રહી. પછી મેં જ જ્યારે એને બાથમાં લીધી ત્યારે એનાં ડૂસકાં શમ્યાં.

લગ્નમાં સૌએ મને કંઈક ને કંઈક ભેટ આપી. કોઈકે હાથમાં રૂપિયા પણ મૂક્યા. ફોઈ જરીની ટોપી લાવ્યાં. માસી સોનાની સેર લાવ્યાં. મામીએ હાથની કલ્લીઓ આણી. એમ વસ્તુઓ ઉપરાંતપર આવવા માંડી. અમુ શું આપે બિચારી? બધાં વીખરાયાં. જ્યારે હું એકલો રહ્યો ત્યારે અમુ ધીરે ધીરે પાસે આવીને મારી સોડમાં લપાઈ ગઈ અને સંકોચ સાથે ધીરેથી બોલી : ‘ભાઈ, તારા માટે હું આ લાવી છું.’ કહીને એણે એના પાંચીકાની મશરૂની કોથળી દેખાડી. હું હતો તો બાળક પણ અમુની આંખોમાંથી પડુંપડું થતો સ્નેહ જોઈને હું એને બાઝી પડ્યો અને બંને અમે પેટ ભરીને રડ્યાં.

પછી તો અમુ મોટી થઈ. વધારે નમણી બની. એના રૂપમાં યૌવન ઉમેરાયું. એના લાવણ્યમાં ચારુતા ઊગી. એની આંખોમાં મસ્તીને બદલે લજ્જા ઊપસી આવી પણ અમારો સ્નેહ ઉંમર સાથે વધ્યો, ઘટ્યો નહિ. બધા સંજોગો ને સ્થિતિ વટાવીને એ વધારે વિશુદ્ધ, વધારે સદૃશ્ય થયો. એની ભીનાશ વધી. એની ભવ્યતા ઓળખાઈ. ત્યાં તો અમુનાં લગ્ન લેવાયાં. અમુ હવે સાસરે જશે એ વિચારે હું ગમગીન થઈ ગયો. અને એ લગ્નના દિવસ સુધીમાં એ ગમગીની એટલી આકરી થઈ કે એને પીઠી ચઢી ત્યારે હું રડી પડ્યો.

અમુની વિદાય હતી. બાની આંખોમાંથી શ્રાવણભાદરવો વરસતાં હતાં. સગાવહાલાં રડતી આંખે દિગ્મૂઢ બનીને સાક્ષી થઈ રહ્યાં હતાં. ચોઘડિયાં અકારાં લાગતાં હતાં. વાતાવરણમાં સમજાતી હતી મંગલતા અને અનુભવાતું હતું કારુણ્ય. હું બાની પાછળ પડેલે ચહેરે ઊભો હતો. મારા અંતરમાં ગજબની ગડમથલ ચાલતી હતી. કશું સમજાતું નહોતું, પણ એકલતાની લાગણી સર્વોપરી હતી. મેં આગ્રહ કરીને બાપુજી પાસે પચીસ રૂપિયા લીધેલા. એ રૂપિયા મારા લગ્નમાં અમુએ આપેલી એની પાંચીકાવાળી મશરૂની થેલીમાં એ કૂકા સાથે મેં મૂક્યા હતા. અમુ ગાડીમાં બેસવા જાય ત્યાં જ મેં એ થેલી ધીરેથી એના હાથમાં સરકાવી દીધી. એણે મારી સામે જોયું. એ આંખો હું કદી નહિ ભૂલું. એ આંખોમાં વહાલ, વિષાદ અને વ્યથાની આખી વારતા મૂંગી મૂંગી રડતી હતી. અમને રોતા મૂકીને અમુ રડતી રડતી ચાલી ગઈ.

એની વિદાયની અમને કંઈક કળ વળી અમુ પાછી આવી ત્યારે. લગ્નના થોડા જ દિવસમાં મારી એ લાડીલી બહેન સાવ બદલાઈ ગયેલી. એનો હસતો ચહેરો, મરકતી અને મસ્તીખોર આંખો અને ઊછળતું આખું અસ્તિત્વ બધું જ શાંત થઈ ગયું હતું. જેમ જેમ દિવસો ગયા તેમ તેમ અમુ વધારે શાંત અને શાણી થઈ ગઈ.

ચારેક વરસ પછી એ સાસરેથી બીમાર થઈને ઘેર આવી ત્યારે હું અને બા એને માંડ ઓળખી શકીએ એટલી બધી બદલાઈ ગઈ હતી. એ અમુ જ નહીં, જાણે એનું ભૂત. નમણી અને સ્નેહ નીતરતી અમુનું આવું રૂપ જોઈને અમે ડઘાઈ જ ગયાં. બા તો રડી પડી. થોડા દિવસ થયા ને અમુની બીમારી વધી. વધી તે એટલી બધી વધી કે એક સવારે અમને રડતાં-કકળતાં મૂકીને ચાલી નીકળી. અમુ જતાં ઘરમાં સૂનકાર વ્યાપી ગયો. સનસનાટી તૂટી પડી. કુટુંબનું જાણે માંગલ્ય મરી ગયું.

બાની આજ્ઞાથી ત્રીજે દિવસે હું નર્મદા અને ઑર નદીના સંગમ ઉપર ચાણોદ અમુનાં અસ્થિ લઈને જવાનો હતો. બા ને હું અમુની પેટીની વસ્તુઓ વગે કરતાં હતાં. એમાંથી એની લગ્ન વખતની સૌભાગ્યચૂંદડીની ગડીમાંથી પેલી મશરૂની થેલી નીકળી. મેં ઉઘાડીને જોઈ તો અંદર પેલા પાંચ આરસના કૂકા ટૂંટિયું વાળીને પડ્યા હતા. એ કૂકા જોઈને મારાથી ના તો રડાયું, ના તો બોલાયું. બા કૂકાને જોઈને પછી મને જોઈ રહી. જોતાં જોતાં જોઈ ના શકી એટલે બાથ ભરી લીધી. બાની સોડમાં હૃદય દ્રવી પડ્યું.

સોમનાથના ઓવારા ભણીથી વહી આવતી નર્મદાને કરનાળી અને માંડવાની વચ્ચે જ્યાં ઑર નદી મળે છે એ ઑરસંગમ તરફ મારી હોડી જઈ રહી છે. હાથમાં અમુનાં અસ્થિની થેલી છે. મારા ગજવામાં પાંચીકાની મશરૂની થેલી પડી છે અને મારા અંતરમાં અમુની સ્મૃતિ જીવતી પડી છે. અકસ્માત માછીએ કહ્યું : ‘ભાઈ, આ ઑરસંગમ.’ મેં અસ્થિની થેલી પાણીમાં મૂકી. જીવ તો ન ચાલ્યો પણ પેલી પાંચીકા સાથેની મશરૂની થેલીય પાણીમાં મૂકી દીધી. અમુનાં અસ્થિ અને આરસના પાંચીકા મેં પાણીમાં મૂક્યા ત્યાં તો લાવણ્ય અને લજ્જાભર્યા એનાં લોચનો, ધનુષ્યાકૃતિ ભ્રમરોથી છવાયેલાં મારી સામે હસી ઊઠ્યાં!

શબ્દાર્થ

તકરાર ઝઘડો, કજિયો, ટંટો ગંઠાયેલું સુદૃઢ ભવાં ભમ્મર સેર જે દોરામાં મણકા, મોતી વગેરે પરોવ્યા હોય તેવી માળા **અવધૂત** વેરાગી, બાવો બળી ભલે પાંચીકા રમવાના કૂકા ટાંકણું ટાંકવાનું ઓજાર **ખલ** ઔષધ વગેરે કચરવાનો કે ઘૂંટવાનો ખાડાવાળો ઘડેલો પથરો, ખરલ **મશરૂ** રેશમ તથા સૂતરનું ઘણા રંગના પટાવાળું કપડું **રેશમગાંઠ** રેશમની ગાંઠ, ન છૂટે એવી ગાંઠ (અહીં) અતૂટ સંબંધ **લાવણ્ય** નમણાશ, ચારુતા, સુંદરતા **સહૃદય** સામી વ્યક્તિનો ભાવ કે લાગણી સમજી શકે એવું **પીઠી** લગ્નપ્રસંગે વરકન્યાને શરીરે યોજાતો પીળો સુગંધી પદાર્થ **ચોઘડિયાં અકારાં લાગવાં** (અહીં) લગ્નનું મુરત **અપ્રિય** અળખામણું લાગવું **શાણી** ડાહી, ઠાવકી **માંગલ્ય** શુભ, કલ્યાણ **ઓવારો** કિનારો

રૂઢિપ્રયોગ

બાર વગાડી દેવા સામેવાળાનું આવી બનવું, આફતરૂપ બનવું **ગમ પડવી** સૂઝ-સમજ પડવી **વળતાં પાણી થવા** (અહીં) રોગનું જોર ઓછું થવું **વાત પકડાઈ જવી** સત્યનો ખ્યાલ આવી જવો **પોબારા ગણી જવું** નાસી જવું **પાશેરામાં પહેલી પૂણી** તદ્દન શરૂઆત **નમતું મૂકવું** જતું કરવું **ચાર હાથવાળું થવું** (અહીં) લગ્ન થવું **વાત ઉડાવી દેવી** નિરાંત કે શાંતિ થવી **ડઘાઈ જવું** ગભરાટથી સ્તબ્ધ થઈ જવું **વગે કરવું** વ્યવસ્થિત કરવું **સનસનાટી તૂટી પડવી** આશ્ચર્ય કે હબકની સ્તબ્ધતાની વ્યાપક અસર થવી **શ્રાવણભાદરવો વહેવો** ચોધાર આંસુ વહેવાં

સ્વાધ્યાય

1. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર એક-એક વાક્યમાં લખો :

- (1) અમૃતાને સૌ શું કહી બોલાવતાં હતાં?
- (2) અમૃતા માટે રાજુબા હંમેશાં શું કહેતાં હતાં ?
- (3) માસી અને મામીએ લેખકને લગ્નપ્રસંગે કઈ ભેટ આપી ?
- (4) લેખક ક્યારે રડી પડ્યા?

2. નીચેના પ્રશ્નોના બે-ત્રણ વાક્યમાં ઉત્તર લખો :

- (1) ભૈરવકાકા કોણ હતા? તેમની શી વિશેષતા હતી ?
- (2) ભાઈએ અમુને લગ્નમાં શી ભેટ આપી હતી ?
- (3) અમુ સૌને બદલાઈ ગયેલી ક્યારે લાગી ? શા માટે ?

૩. નીચેના પ્રશ્નોના સવિસ્તર ઉત્તર લખો :

- (1) અમૃતાનું પાત્રાલેખન કરો.
- (2) રાજુબાએ કહેલી બાના બચપણની વાત તમારા શબ્દોમાં લખો.
- (3) અમૃતાનો પાંચીકાપ્રેમ તમારા શબ્દોમાં વર્ણવો.
- (4) લેખકનો ભગિનીપ્રેમ ચરિત્રનિબંધમાં કેવી રીતે પ્રગટ થાય છે તે જણાવો.

વિદ્યાર્થી પ્રવૃત્તિ

- રક્ષાબંધનનો મહિમા પ્રાર્થના-સંમેલનમાં સમજાવો.
- તમને સવિશેષ ગમતી તમારા ઘરની કોઈ એક વ્યક્તિ વિશે ટૂંકમાં લખો.
- ‘નિર્દોષ અને નિર્મળ આંખ તારી’ (હરિશ્ચંદ્ર ભટ્ટ) કાવ્ય મેળવીને વાંચો.

ભાષા-અભિવ્યક્તિ

આ નિબંધમાં લેખકે ‘અમૃતા’ પ્રત્યેના સ્નેહભાવને પ્રગટ કરવા માટે ભાષા પાસે કેવું કામ લીધું છે તે જુઓ :

‘અમુને પાંચીકાનો બહુ શોખ. એ રમત પાછળ એ ગાંડી’. અમૃતાને પાંચીકા રમવાનો શોખ છે એમ કહ્યા પછી પણ આ શોખની હદ બતાવવા લેખકે તેની સાથે બીજું વિધાન મૂકી ભાવને બળવાન બનાવ્યો છે તે જુઓ. ‘પછી તો અમુ મોટી થઈ....’ આ વિધાનમાં આપેલાં ચાર ક્રિયાપદો તમે નોંધો. ‘મોટી થઈ’, ‘નમણી બની’, ‘રૂપમાં યૌવન ઉમેરાયું’, ‘લાવણ્યમાં ચારુતા ઊગી...’ અહીં અમૃતા યુવાન થતાં તેના ચહેરામાં કેવા કેવા ફેરફારો (સૌંદર્ય વિષયક) થયા તેનું ટૂંકમાં વર્ણન કર્યું છે. એવું જ તેના મૃત્યુ પ્રસંગે લેખકનું ઘર કેવું શોકમગ્ન બની ગયું તે બતાવવા પણ આવાં જ ક્રિયાપદો વાપર્યાં છે.

‘અમુ જતાં ઘરમાં...’ ‘ઘરમાં સૂનકાર વ્યાપવો’, ‘સનસનાટી તૂટી પડવી’, ‘કુટુંબનું માંગલ્ય મરી જવું’- આવાં ભાવને યથાર્થ પ્રગટ કરતાં સાહજિક આવી ચઢેલાં ક્રિયાપદો ભાવને કેવો ઘૂંટે છે!?

‘એ કૂકા જોઈને મારાથી ના તો રડાયું ના તો બોલાયું....’ જોતાં જોતાં જોઈ ના શકી એટલે બાથ ભરી લીધી.....

આ વિધાનમાં લેખકે શોકમગ્ન મા-દીકરાના ભાવની અભિવ્યક્તિને શબ્દોમાં આબેહૂબ રીતે ઢાળી છે.

શિક્ષક પ્રવૃત્તિ

- ભારતીય સમાજમાં સ્ત્રીનું સ્થાન સમજાવો.
- સ્ત્રી જીવનભર જે સંબંધો નિભાવે છે તેનું વૈવિધ્ય વર્ણવો અને દરેક સંબંધ અંગે નારીહૃદયની સંવેદનશીલતા વર્ણવો.
- અમૃતાના પાત્ર દ્વારા લગ્ન પૂર્વે અને લગ્ન પછીની નારીજીવનની પરિવર્તનશીલતા વિશે ડિબેટ ગોઠવો.
- સ્ત્રીજીવનના શ્રેષ્ઠ સદ્ગુણો-અનુકૂલન અને સમર્પણની ચર્ચા કરો.
- ‘ભાઈ-બહેન’નાં કાવ્યો એકત્રિત કરો.

●